

GLOSZY

**Błędne ustalenie składu spadku i jego konsekwencje dla spadkobierców.
Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 26 listopada 2019 r.,
IV CSK 398/18
DOI:10.53024/11.1.49.2023**

GRZEGORZ WOLAK*

STRESZCZENIE

Głosowane postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26.11.2019 r., IV CSK 398/18 dotyczy wykładni art. 1019 k.c. w zw. z art. 84 k.c. Poruszona została w nim problematyka uchylenia się przez spadkobierców od skutków prawnych niezłożenia w ustawowym terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku z powodu wady, jaką jest błąd co do składu spadku. W ocenie glosatora trafnie podtrzymano w nim wyrażane już wcześniej w orzecznictwie Sądu Najwyższego stanowisko, zgodnie z którym o prawnie relewantnym błędzie co do przedmiotu spadku można mówić tylko wtedy, gdy brak wiedzy o rzeczywistym stanie majątku spadkowego nie jest wynikiem braku należytej staranności po stronie spadkobiercy w jego ustalaniu, a więc gdy błąd jest „usprawiedliwiony okolicznościami sprawy”.

Słowa kluczowe: przyjęcie i odrzucenie spadku, wady oświadczenia woli o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku, błąd co do składu spadku, należyta staranność w ustaleniu składu spadku, uchylenie się przez spadkobierców od skutków prawnych niezłożenia w terminie pod wpływem błędu oświadczenia o odrzuceniu spadku

WPROWADZENIE

Głosowane postanowienie z 26.11.2019 r., IV CSK 398/18¹, dotyczy problematyki uchylenia się przez spadkobierców od skutków prawnych niezłożenia w ustawowym

* Doktor habilitowany nauk prawnych, prof. WSPiA Rzeszowskiej Szkoły Wyższej z siedzibą w Rzeszowie, sędzia Sądu Okręgowego w Tarnobrzegu; ORCID: 0000-0003-3636-8440.

¹ OSNC 2021, nr C, poz. 24.

terminie² oświadczenia woli w przedmiocie odrzucenia spadku z powodu wady, jaką jest błąd co do składu spadku. Sąd Najwyższy uznał w nim, iż **zarzut niedołożenia przez spadkobierców należytej staranności przy ustaleniu aktywów i pasywów spadkowych, wyłączający możliwość uchylecia się od skutków prawnych niezachowania terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku, wymaga wskazania zaniechanych aktów staranności, których dochowanie jest możliwe i których podjęcia można oczekiwać w danych okolicznościach z uwzględnieniem przeciętnego stanu świadomości prawnej społeczeństwa oraz charakteru długu i rzeczywistej dostępności źródła informacji. Przesłanka dochowania należytej staranności nie może być wykładana rozszerzająco. Powołanie się na błąd jest wyłączone tylko wtedy, gdy pomiędzy niedołożeniem należytej staranności a brakiem rozeznania co do przedmiotu spadku zachodzi związek przyczynowy. Z zapatrywaniem tym trzeba się moim zdaniem zgodzić.**

Wykładnia pojęcia błędu na gruncie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 1019 k.c. w zw. z art. 84 k.c.), jak też niezłożenia pod jego wpływem oświadczenia w tym przedmiocie, nastrocza pewne trudności, przede wszystkim w piśmiennictwie. Zwłaszcza nie jest wolne od kontrowersji sformułowanie przez Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie, niewyrażonej wprost w ustawie, dodatkowej przesłanki powołania się na tę wadę, jaką jest ta, iż o prawnie relewantnym błędzie co do przedmiotu spadku można mówić tylko wtedy, gdy brak wiedzy o rzeczywistym stanie majątku spadkowego nie jest wynikiem braku staranności po stronie spadkobiercy w jego ustalaniu, a zatem gdy „błąd jest usprawiedliwiony okolicznościami sprawy”³. Część doktryny sprzeciwia się tej koncepcji. Choćby z tego powodu warto przyjrzeć się bliżej przedmiotowemu judykatowi.

Omawiane orzeczenie zostało wydane w sprawie z wniosku K.G. i D.G. przy uczestnictwie wierzycieli spadkodawcy T.G. – Przedsiębiorstwa (...) Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w C., Skarbu Państwa – Naczelnika Urzędu Skarbowego w C., (...) Niestandaryzowanego Sekurytyzacyjnego Funduszu Inwestycyjnego Zamkniętego w G., (...) Funduszu Inwestycyjnego Zamkniętego Niestandaryzowanego Funduszu Sekurytyzacyjnego w W. i (...) Bank Spółki Akcyjnej w W. o zatwierdzenie uchylecia się od skutków prawnych niezachowania terminu do złożenia

² Art. 1015 § 1 k.c. stanowi, że oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku może być złożone w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania.

³ Zob. np. wyroki SN z dnia 13.12.2012 r., IV CSK 204/12, LEX nr 1288714 i z dnia 17.06.2014 r., I CSK 401/13, OSNC-ZD 2015, nr 3, poz. 49; postanowienia SN z dnia 30.06.2005 r., IV CK 799/04, OSNC 2006, nr 5, poz. 94, z dnia 18.03.2010 r., V CSK 337/09, LEX nr 677786, z dnia 01.12.2011 r., I CSK 85/11, LEX nr 1147725, z dnia 05.07.2012 r., IV CSK 612/11, OSNC 2013, nr 3, poz. 39, z dnia 06.07.2012 r., V CSK 313/11, LEX nr 1228457, z dnia 29.12.2012 r., II CSK 171/12, LEX nr 1294475, z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12, LEX nr 1299156, z dnia 07.04.2016 r., III CSK 210/15, LEX nr 2030466, z dnia 30.11.2017 r., IV CSK 28/17, LEX nr 2439125, z dnia 15.05.2018 r., II CSK 5/18, LEX nr 2500410 i z dnia 6.11.2018 r., II CSK 213/18, LEX nr 2573412, z dnia 30.06.2021 r., II CSKP 68/21, LEX nr 3191812.

oświadczenia o odrzuceniu spadku po T. G. Jej okoliczności są dość typowe dla sprawy o zatwierdzenie uchylecia się przez spadkobierców – z powołaniem się na błąd – od skutków prawnych złożenia bądź niezłożenia w terminie oświadczenia woli o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku po spadkodawcy. Postępowania w tym przedmiocie wcale nie tak rzadko pojawiają się na wokandach sądów cywilnych.

Sądy pierwszej i drugiej instancji uznały, że nie zachodziły podstawy do uchylecia się przez wnioskodawców – z powołaniem się na błąd – od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia woli o odrzuceniu spadku po spadkodawcy T.G. Sąd Najwyższy – słusznie w ocenie glosatora – ocenę taką uznał za co najmniej przedwczesną. W konsekwencji uwzględnił skargę kasacyjną wnioskodawców od postanowienia sądu okręgowego, orzekając kasatoryjnie.

STAN FAKTYCZNY I STANOWISKO SĄDÓW

Spadkodawca T.G. prowadził przez wiele lat działalność gospodarczą, polegającą na świadczeniu usług transportu ciężarowego, przynoszącą dochód, z którego utrzymywał się wraz całą, mieszkającą z nim do chwili śmierci rodziną: żoną B.G., zajmującą się domem i niepracującą zawodowo, córką K.G., urodzoną w 1981 r., która ukończyła w 2000 r. liceum ekonomiczne, pracującą zawodowo od ok. 4 lat i pomagającą ojcu w prowadzonej działalności gospodarczej przez wypisywanie faktur, oraz synem D.G., urodzonym w 1988 r., który po ukończeniu gimnazjum nie kontynuował nauki, od ok. 10 lat pracującym jako pracownik fizyczny w pieczarkarni, partycypującym w kosztach utrzymania domu i oceniającym sytuację finansową rodziców jako dobrą.

Komornik Sądowy przy Sądzie Rejonowym w C. prowadził przeciwko T.G. postępowanie egzekucyjne z wniosku wierzyciela Państwowej (...) sp. z o.o. w C., na podstawie tytułu wykonawczego w postaci wyroku Sądu Rejonowego w S. z dnia 09.08.2011 r. w sprawie VI GC (...). W toku tej egzekucji 15.02.2012 r. komornik zajął samochód ciężarowy S., znajdujący się na rodzinnej posesji, o czym wiedziały żona i – jeszcze za życia T.G. – jego dzieci, jak również lokalna społeczność. 20.08.2012 r. komornik usiłował sprzedać zajęty pojazd, do czego jednak nie doszło ze względu na brak licytantów. Także 20.08.2012 r. komornik sądowy wezwał Zakład Ubezpieczeń Społecznych do dokonywania potrąceń z renty lub emerytury dłużnika. Kopia wezwania została wysłana dłużnikowi na adres domu rodzinnego i korespondencja ta została odebrana przez K. G. 24.08.2012 r. Musiała ona wiedzieć, kto jest nadawcą przesyłki, nawet jeżeli nie zapoznała się z jej zawartością.

T.G. zmarł 11.02.2013 r. po chorobie trwającej od sierpnia 2012 r. W dniu śmierci był dłużnikiem Banku (...) S.A., przy czym zadłużenie z tytułu salda debetowego na rachunku wynosiło 1 539,76 zł, z tytułu karty kredytowej – 6 166,60 zł, z tytułu czterech różnych kredytów gotówkowych – odpowiednio 27 008,74 zł, 30 181,50 zł, 83 001,99 zł oraz 101 938,93 zł. Większość tych wierzytelności Bank (...) S.A. zbył na

rzecz (...) Niestandaryzowanego Sekurytyzacyjnego Funduszu Inwestycyjnego Zamkniętego z siedzibą w G. oraz na rzecz (...) Funduszu Inwestycyjnego Zamkniętego Niestandaryzowanego Funduszu Sekurytyzacyjnego w W.

D.G. miał świadomość, że może odpowiadać za ewentualne długi ojca jako spadkobierca, jednakże za życia matki nie interesował się nimi, a w szczególności nie pytał o nie matki. Z kolei K.G. wprawdzie towarzyszyła matce – w marcu lub kwietniu 2013 r. – podczas wyjazdu do komornika, ale do jego kancelarii weszła tylko matka, która nie udzieliła córce żadnej informacji w związku z tą wizytą. Krótco po śmierci ojca K.G. miała zatem świadomość, że toczyło się jakieś postępowanie egzekucyjne przeciwko ojcu. B.G. zmarła 26.11.2013 r. po chorobie nowotworowej.

Z wniosku Naczelnika Urzędu Skarbowego w C. toczy się przed Sądem Rejonowym w C. postępowanie w sprawie I Ns (...) o stwierdzenie nabycia spadku po T.G. W toku tego postępowania, na rozprawie 09.01.2015 r. występujący w niej jako uczestnicy postępowania K.G. i D.G. złożyli przed sądem oświadczenia o odrzuceniu spadku po T.G. Postępowanie to obecnie jest zawieszono do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia niniejszego postępowania.

Jak już było to wzmiankowane, sądy obu instancji uznały, że nie było podstaw do zatwierdzenia złożonego przez wnioskodawców oświadczenia woli o uchyleniu się od skutków prawnych niezachowania terminu do odrzucenia spadku po ich ojcu. *In casu* wnioskodawcy powołali się na to, że nie mieli świadomości, iż ich zmarły ojciec posiada zadłużenie, jak również nie wiedzieli, że powinni złożyć oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, działali zatem pod wpływem błędu. W ocenie obu tych sądów, powołanie się przez spadkobiercę, zgodnie z art. 1019 § 2 w związku z art. 84 § 1 zd. 1 i § 2 k.c., na działanie pod wpływem błędu wymaga wykazania, iż błąd był istotny, dotyczył czynności prawnej – tzn. gdyby znał prawdziwy stan rzeczy, to byłby spadek odrzucił – i znajduje usprawiedliwienie w okolicznościach sprawy. Sądy przyjęły jednak, że wnioskodawcy nie dochowali należytej staranności przy ustalaniu, czy spadkodawca pozostawił jakiegokolwiek długi, co wyklucza istnienie błędu prawnie doniosłego. Mieszkając z ojcem do chwili jego śmierci, wiedząc, że prowadzi działalność gospodarczą i o zajęciu wykorzystywanego w niej samochodu, a zarazem nie dążąc do uzyskania żadnych informacji choćby od żyjącej jeszcze matki, i nie sprawdzając stanu prawnego nieruchomości ujawnionego w księdze wieczystej (w tym obciążenia hipotecznego), wykazali się lekkomyślnością. W przypadku wnioskodawczynie przemawia za tym dodatkowo odbiór od komornika sądowego korespondencji kierowanej do ojca oraz zaniechanie rozmowy z komornikiem sądowym co do przedmiotu postępowania egzekucyjnego, do którego udała się z matką. W ten sposób K.G. nie uzyskała kluczowych dla jej sytuacji prawnej informacji, które były „na wyciągnięcie ręki”. W ocenie sądu okręgowego, choć wnioskodawcy mogli z łatwością dowiedzieć się o wielkości zadłużenia ojca oraz jego skutkach dla spadkobierców, nie zrobili nic, by wyjaśnić i uregulować te kwestie. Tymczasem

świadomość prawna przeciętnego obywatela jest obecnie „całkiem wysoka”, do czego przyczyniają się media, poruszające problematykę związaną z dziedziczeniem i odpowiedzialnością za długi spadkowe, a także osób z najbliższego otoczenia.

W konsekwencji postanowieniem Sądu Rejonowego w C. z 14.11.2016 r., oddalono wnioski K.G. i D.G. o zatwierdzenie uchylenia się przez nich od skutków prawnych niezachowania terminu do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku po ich zmarłym ojcu T.G. Sąd Okręgowy w S. oddalił z kolei apelację wnioskodawców od tego orzeczenia. Skargę kasacyjną od postanowienia sądu odwoławczego wnieśli wnioskodawcy, zaskarżając go w całości. Zarzucili naruszenie prawa materialnego, tj. art. 1019 § 1 w związku z art. 84 § 1 i 6 oraz 88 § 2 k.c., art. 1019 § 1 w związku z art. 84 § 1 oraz 88 § 2 k.c., jak również naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 233 § 1 k.p.c., art. 233 k.p.c., art. 328 § 2 k.p.c. i art. 378 § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy za zasadne uznał zarzuty naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. i art. 378 § 1 k.p.c.

OCENA STANOWISKA SĄDU NAJWYŻSZEGO

1. Oświadczenie o przyjęcie lub odrzuceniu spadku, będące oświadczeniem woli (jednostronną czynnością prawną), może być dotknięte wadami, w tym błędem. Nie budzi zastrzeżeń stwierdzenie Sądu Najwyższego, że do wad oświadczenia woli dotyczących przyjęcia lub odrzucenia spadku zastosowanie znajdują przepisy Kodeksu cywilnego o wadach oświadczenia woli, a więc w przypadku błędu – art. 84 k.c. Pewne odrębności przewiduje wprost art. 1019 § 1 k.c., a w przypadku uregulowanym w art. 1019 § 2 k.c. wynikają one także z tego, że spadkobierca uchyła się od skutków swego biernego zachowania⁴. W myśl art. 1019 § 1 k.c., jeżeli oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku zostało złożone pod wpływem błędu lub groźby, stosuje się przepisy o wadach oświadczenia woli z następującymi zmianami: 1) uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia powinno nastąpić przed sądem; 2) spadkobierca powinien jednocześnie oświadczyć, czy i jak spadek przyjmuje, czy też go odrzuca. Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku wymaga zatwierdzenia przez sąd (§ 3). Z przepisu tego już *prima facie* odkodować można trzy modyfikacje problematyki wad oświadczenia o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku względów regulacji ogólnej z księgi I Kodeksu cywilnego (art. 82–88 k.c.). Pierwsza polega na wprowadzeniu szczególnej formy uchylenia się od skutków oświadczenia woli; uchylenie takie jest możliwe jedynie przed sądem (art. 1019 § 1 pkt 1 k.c.). Druga wyraża się w tym, że spadkobierca nie może poprzestać na uchyleniu się od skutków wadliwego oświadczenia woli, ale zobowiązany jest wraz z uchyleniem się złożyć nowe, niewadliwe oświadczenie, w sprawie przyjęcia bądź odrzucenia spadku (art. 1019 § 2 k.c.). Trzecia z kolei polega na konieczności zatwierdzenia uchylenia się od skutków oświadczenia o przyję-

⁴ Zob. K. Żok, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 3, *Komentarz. Art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2022, komentarz do art. 1019 k.c., nb. 23.

ciu lub odrzuceniu spadku przez sąd⁵. Z oczywistych względów w glosie nie zajmuję się całością problematyki uchylenia się – z uwagi na wadę oświadczenia woli – od skutków prawnych złożenia bądź niezłożenia oświadczenia o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku, zwłaszcza innymi wadami niż błąd, kwestią formy tego uchylenia się, dopuszczalnością uczynienia tego poprzez pełnomocnika, formy pełnomocnictwa, czy też ram czasowych, w których takie zachowanie spadkobiercy może być skutecznie podjęte⁶.

Jednostronne oświadczenie woli o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku nie jest składane innej osobie, lecz przed sądem albo notariuszem (art. 1018 § 3 k.c.). Nie jest to oświadczenie mające adresata zainteresowanego potencjalnie jego skutkami. Jego adresatem nie jest zwłaszcza sąd ani notariusz. Oba te podmioty nie występują w charakterze zainteresowanego złożonym oświadczeniem woli⁷. To, że pewne oświadczenia woli wywołują skutek, gdy zostaną zakomunikowane określonym w ustawie organom państwowym lub świadkom (np. art. 951–953, 1018 § 3 k.c.), nie oznacza, że są to czynności prawne, które dla swej skuteczności wymagają złożenia oświadczenia woli innej osobie (art. 61 k.c.). Jak trafnie wywiedziono w omawianym orzeczeniu, nie ma dlatego do niego – i w konsekwencji także do skutków milczenia spadkobiercy – zastosowania reguła określona w art. 84 § 1 zd. 2 k.c.⁸ Jest to pogląd jednolicie prezentowany w piśmiennictwie. Błąd powinien zgodnie z art. 84 § 1 zd. 1 k.c. dotyczyć treści czynności prawnej. Jak przed laty wskazywała Biruta Lewaszkiewicz-Petrykowska, „błąd co do treści czynności prawnej” stanowi pewien skrót myślowy, wyrażający w istocie błąd co do okoliczności wchodzących w skład treści czynności prawnej⁹. Nie wydaje mi się uprawniony pogląd wyrażony przez część piśmiennictwa, że błąd może dotyczyć także pobudki, z powodu której spadkobierca złożył oświadczenie o określonej treści. Przychyliłbym się do tradycyjnego stanowiska¹⁰, wyłączającego możliwość powołania się na błąd leżący w sferze motywacyjnej.

⁵ Zob. np. B. Kordasiewicz, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 553.

⁶ Zob. np. G. Wolak, *Z problematyki uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia w przedmiocie przyjęcia bądź odrzucenia spadku*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2014, nr 1, s. 41–62; *eadem*, *Postępowanie o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku albo niezachowania terminu do złożenia takiego oświadczenia*, „Jurysta” 2017, nr 9, s. 3–12.

⁷ Zob. np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2009, s. 261, Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019, s. 232.

⁸ Zob. postanowienie SN z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12, LEX nr 1294475, B. Kordasiewicz, *op. cit.*, s. 556.

⁹ Zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska [w:] *System prawa cywilnego. Część ogólna*, t. 1, red. S. Grzybowski, Wrocław 1985, s. 672.

¹⁰ Zob. E. Niezbecka, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Spadki*, red. A. Kidyba, 2015, komentarz do art. 1019 k.c., pkt 5; J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, Warszawa 2019, komentarz do art. 1019 k.c., pkt 6; J. Kremis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2014, komentarz do art. 1019, nb. 11; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6, *Spadki*, red. J. Gudowski, komentarz do art. 1019, pkt 8; J. Kuźmicka-Sulikowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, komentarz do art. 1019 k.c., nb. 7.

Czym innym jest natomiast możliwość stosowania w pewnych sytuacjach rozszerzającej interpretacji określenia „błąd co do treści czynności prawnej”¹¹, zwłaszcza że granice między błędem w pobudce a błędem w treści oświadczenia woli są płynne i dokładne ich wytyczenie niekiedy jest wręcz niemożliwe¹². Nie ma dlatego co do zasady znaczenia prawnego błąd w motywach działania spadkobiercy, np. syn spadkodawcy, odrzucając spadek, czyni to dlatego, że chce, aby do dziedziczenia doszedł jego syn (wnuk spadkodawcy), tymczasem syn ten zostaje uznany za niegodnego dziedziczenia¹³. Jak trafnie uznaje Joanna Kuźmicka-Sulikowska¹⁴, wewnętrzne procesy myślowe i emocjonalne, które zaważyły na złożeniu określonego oświadczenia w przedmiocie przyjęcia lub odrzucenia spadku, którym nie towarzyszyło żadne błędne przeświadczenie spadkobiercy o otaczającej go rzeczywistości, nie mogą mieć przełożenia na skuteczność jego oświadczeń woli w obrocie prawnym. Jeśli więc np. spadkobierca przyjmie spadek wprost, czyniąc to dlatego, że chce spłacić wszystkie długi dla spadkodawcy, który był mu bliski, i chce w ten sposób zadbać o dobrą pamięć po nim, a potem dowie się, że np. spadkodawca tak naprawdę go nie lubił, obmawiał przed innymi itp., to nie jest teraz podstawą, by „obrażony” uchylił się na tej podstawie od skutków prawnych złożonego przez siebie oświadczenia o przyjęciu spadku.

Odmienne zdania jest natomiast np. Bogudar Kordasiewicz¹⁵, który stwierdza, że:

„nie ulega wątpliwości, że błąd musi zachodzić co do treści czynności prawnej. Mogą to być okoliczności objęte treścią oświadczenia woli albo ściśle się z tym oświadczeniem łączące. Wobec odstąpienia legislacyjnego od dawniejszych koncepcji, ściśle odróżniających błąd co do treści oświadczenia woli od błędu dotyczącego sfery motywacyjnej (zob. art. 36 i 37 k.z.¹⁶) oraz art. 73 i 74 p.o.p.c.¹⁷),

¹¹ Zob. B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *op. cit.*, s. 672, przypis 66 i podana tam literatura zagraniczna.

¹² Zob. też A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2009, s. 308.

¹³ Tak trafnie E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, *op. cit.*, komentarz do art. 1019, pkt 8.

¹⁴ J. Kuźmicka-Sulikowska, *op. cit.*, komentarz do art. 1019 k.c., nb. 7.

¹⁵ Zob. B. Kordasiewicz, *op. cit.*, s. 556.

¹⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. z 1933 r., poz. 598 ze zm.). Jego art. 36 stanowił: „Kto składa oświadczenie woli pod wpływem błędnej pobudki, ten, jeżeli ustawa inaczej nie stanowi, nie może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia, chyba że prawdziwość pobudki była warunkiem ważności oświadczenia woli”. Z kolei art. 37 miał brzmienie: „§ 1. Kto był w błędzie co do treści swego oświadczenia lub oświadczenia drugiej strony, ten może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia, jeżeli błąd wywołała druga strona swoim zachowaniem się, chociażby bez własnej winy, albo o błędzie wiedziała, lub z łatwością mogła była błąd zauważyć. § 2. Można powoływać się tylko na błąd istotny, uzasadniający przypuszczenie, że strona, nie będąc w błędzie, i oceniając rzecz rozsądnie, nie złożyłaby oświadczenia lub nie przyjęłaby oświadczenia drugiej strony”.

¹⁷ Ustawa z dnia 18.07.1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. z 1950 r. Nr 34, poz. 311). Zapewne chodziło o art. 72 i 74 p.o.p.c. Art. 73 dotyczył zniekształcenia oświadczenia woli przez osobę użytą do jego przesłania.

można uznać za ugruntowany pogląd przyjmujący, że błąd może dotyczyć także pobudki, z powodu której spadkobierca złożył oświadczenie o określonej treści”¹⁸.

Wydaje mi się jednak, że regulacja o błędzie zawarta w Kodeksie cywilnym i w ustawie z dnia 18.07.1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego niczym istotnym się od siebie nie różni. Nauka odróżnia zaś dosyć jednoznacznie błąd co do pobudki od błędu co do treści oświadczenia woli. Przepis art. 84 k.c., odmiennie niż art. 86 k.c. (co do podstępu), za prawnie relewantny uznaje jedynie błąd co do treści czynności prawnej.

Zdaniem Witolda Borysiaka, błąd co do pobudki „jedynie w wyjątkowych wypadkach mógłby być uznany za błąd prawnie doniosły, gdyż zazwyczaj nie będzie błędem co do treści czynności prawnej”¹⁹. Grzegorz Gorczyński²⁰ stoi na stanowisku, że także tzw. błąd co do pobudki potencjalnie przynajmniej może być uznany za prawnie doniosły jako „dotyczący treści czynności prawnej”, a zarazem istotny. Dotyczy to zwłaszcza niezłożenia w terminie oświadczenia spadkowego. Przykładowo spadkobierca ustawowy może nie złożyć takiego oświadczenia, będąc przekonany, że został sporządzony testament, który inną osobę powołuje do dziedziczenia. Zdaniem tego autora, taki błąd powinien uzasadniać uchylenie się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia spadkowego. Nie ulega jednak dla niego wątpliwości, że możliwość powołania się na błąd co do pobudki wchodzi w grę wyjątkowo. W ocenie Maksymiliana Pazdana²¹ nie należy z góry wykluczać sytuacji, w których powołanie się na błąd dotyczący sfery motywacyjnej będzie usprawiedliwione.

Dla stwierdzenia błędu „co do treści czynności prawnej” istotne jest mylne wyobrażenie o konsekwencjach niezłożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku. Co do zasady nie chodzi tu jednak o samo tylko, nieuzasadnione szczególnymi okolicznościami, mylne przekonanie spadkobiercy, iż jego bierne zachowanie nie oznacza przyjęcia spadku. Opowiedzenie się za takim poglądem prowadziłoby w istocie do podważenia obowiązywania art. 1015 § 2 k.c. Błąd co do treści czynności prawnej w kontekście przyjęcia albo odrzucenia spadku może dotyczyć: 1) osoby spadkodawcy; 2) tytułu powołania do dziedziczenia; 3) przedmiotu spadku.

¹⁸ Zob. też A. Szpunar, *Wady oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku*, „Nowe Prawo” 1986, nr 7–8, s. 24–25; B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *op. cit.*, s. 672; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *op. cit.*, s. 308; P. Reichel, *Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku złożonego pod wpływem błędu*, „Rejent” 2012, nr 5, s. 68.

¹⁹ Zob. W. Borysiak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 848. Nie podaje on żadnego przykładu, kiedy taki błąd byłby prawnie relewantny.

²⁰ Zob. G. Gorczyński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6, *Spadki (art. 922–1087)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2019, komentarz do art. 1019, pkt 17.

²¹ Zob. M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021, komentarz do art. 1019, nb. 8.

Ponadto wyróżnić należy jeszcze błąd co do prawa²². Z uwagi na przedmiot glosy nasze rozważania ograniczyć należy do błędu co do przedmiotu spadku. Błędem „co do treści czynności prawnej” jest błąd co do zakresu odpowiedzialności za długi, który może wynikać z mylnego wyobrażenia o stanie majątku spadkowego (stanie zadłużenia)²³. W piśmiennictwie i judykaturze zauważa się, że błąd co do przedmiotu spadku zachodzi zarówno wtedy, gdy spadkobierca nie wie o istnieniu określonych aktywów lub pasywów wchodzących w skład spadku, jak i wtedy, gdy spadkobierca zakłada istnienie określonych aktywów lub pasywów, które w rzeczywistości nie istnieją. Istotna jest wiedza o całości aktywów i pasywów wchodzących w skład masy spadkowej. Przyjęcie albo odrzucenie spadku na podstawie informacji obrazującej jedynie część masy spadkowej może uzasadniać powołanie się na omawianą wadę oświadczenia woli²⁴. Bardziej precyzyjnie i poprawnie ujął tę kwestię Bogudar Kordasiewicz. Uważa on, że w swej najbardziej typowej postaci błąd dotyczy istotnych właściwości spadku. Tego rodzaju błąd może przejawiać się w dwóch postaciach. Z jednej strony, spadkobierca, składając oświadczenie, może mieć mylne wyobrażenie zarówno o stanie aktywów, jak i pasywów spadku. Może zatem nie wiedzieć o istnieniu pewnych długów albo określonych aktywów; może także błędnie zarachowywać w poczet spadku długi albo aktywa w rzeczywistości nieistniejące. Z drugiej strony, spadkobierca może prawidłowo zidentyfikować poszczególne aktywa i pasywa, jednakże mieć błędne wyobrażenie o ich rzeczywistej wartości (co w szczególności może odnosić się do aktywów). Miarodajna dla określenia wartości przedmiotów wchodzących w skład spadku jest chwila złożenia przez spadkobiercę oświadczenia o przyjęciu albo odrzuceniu spadku. Wspólnym mianownikiem obu tych postaci błędu jest to, że spadkobierca ma mylne wyobrażenie co do kwestii zasadniczej: co do tego mianowicie, czy aktywa spadku przewyższają jego pasywa²⁵.

Ponadto w myśl art. 84 § 2 k.c. błąd spadkobiercy musi być subiektywnie i obiektywnie istotny, tj. uzasadniający przypuszczenie, że gdyby składający oświadczenia woli nie działał pod wpływem błędu i oceniał sprawę rozsądnie, nie złożyłby oświadczenia określonej treści. Ujmując to inaczej, o istotności błędu (art. 84 § 2 k.c.) można mówić wtedy, gdy uzasadnione jest przypuszczenie, że gdyby spadkobierca nie działał pod jego wpływem i oceniał sprawę rozsądnie, złożyłby oświadczenie

²² Zagadnieniem mieszczącym się w ramach problematyki błędu co do prawa jest np. kwestia doniosłości w przypadkach zerwania przez spadkodawcę związków z rodziną przekonania spadkobierców, że w takich razach ich biernie zachowanie po śmierci spadkodawcy „wystarczająco ujawnia wolę zupełnego odcięcia się od spraw związanych ze zmarłym” (zob. S. Białek, *Recenzja pracy: Jan Gwiazdomorski, Zarys prawa spadkowego*, „Nowe Prawo” 1962, nr 7–8, s. 1049. Zob. też np. postanowienie SN z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12).

²³ Zob. postanowienie SN z dnia 05.07.2012 r., IV CSK 612/11, OSNC 2013, nr 3, poz. 39, z tezą: „Niewiedza spadkobiercy o stanie spadku, pomimo podjętych odpowiednich i możliwych działań, może być uznana za błąd istotny (art. 1019 § 2 w związku z art. 84 § 2 k.c.)”.

²⁴ K. Żok, [w:] *op. cit.*, komentarz do art. 1019 k.c., nb. 23.

²⁵ B. Kordasiewicz, *op. cit.*, s. 558–559. Tak też K. Żok, *op. cit.*, komentarz do art. 1019 k.c., nb. 24.

o odrzuceniu spadku albo jego przyjęciu z dobrodziejstwem inwentarza²⁶. Także ta część wyводу Sądu Najwyższego nie budzi zastrzeżeń.

2. W orzecznictwie – akceptowanym jedynie przez część doktryny – przyjmuje się – z odwołaniem do istoty błędu prawnie doniosłego oraz potrzeby ochrony bezpieczeństwa prawnego osób trzecich (wierzycieli spadku, innych spadkobierców) – że o prawnie relewantnym błędzie co do przedmiotu spadku można mówić wtedy, gdy brak wiedzy o rzeczywistym stanie majątku spadkowego nie jest wynikiem braku staranności po stronie spadkobiercy w jego ustalaniu, czy też inaczej, gdy „błąd jest usprawiedliwiony okolicznościami sprawy”²⁷. Ocena w tym względzie powinna być dokonana na podstawie okoliczności konkretnego przypadku (*in casu*) i uwzględniać przeciętny, raczej niezbyt wysoki, stan świadomości prawnej społeczeństwa²⁸. W orzecznictwie Sądu Najwyższego za wyraz niestaranności uznaje się w szczególności poprzestanie na pozbawionym jakichkolwiek konkretnych podstaw przypuszczeniu dotyczącym stanu majątku spadkowego²⁹ czy też niepodjęcie przez spadkobierców określonych, uzasadnionych w danej sytuacji działań³⁰.

W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 30.06.2005 r., IV CK 799/04³¹, uznano, że spadkobierca nie może powoływać się na błąd jako wadę oświadczenia woli, jeżeli nieznanomość przedmiotu wchodzącego w skład spadku pozostawała w związku przyczynowym z niedołożeniem przez niego należytej staranności przy ustalaniu rzeczywistego stanu masy spadkowej. W tym zakresie można już mówić o ugruntowanej linii orzeczniczej Sądu Najwyższego³². Pogląd ten w piśmiennictwie zaakceptowali: Janusz Pietrzykowski, Elżbieta Niezbecka, Elżbieta Skowrońska-Bocian, Jacek Wierciński, Kamil Szpyt, Grzegorz Górczyński, Elwira Macierzyńska-Franaszczyk,

²⁶ Zob. postanowienia SN z dnia 05.07.2012 r., IV CSK 612/11 i z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12.

²⁷ Zob. wyroki SN z 13.12.2012 r., IV CSK 204/12, LEX nr 1288714 i z dnia 17.06.2014 r., I CSK 401/13, OSNC 2015, Nr C, poz. 49; postanowienia SN z dnia 30.06.2005 r., IV CK 799/04, OSNC 2006, nr 5, poz. 94; z dnia 18.03.2010 r., V CSK 337/09, LEX nr 677786, z dnia 01.12.2011 r., I CSK 85/11, z dnia 05.07.2012 r., IV CSK 612/11, z dnia 06.07.2012 r., V CSK 313/11, LEX nr 1228457, z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12, z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12, LEX nr 1299156, z dnia 07.04. 016 r., III CSK 210/15, z dnia 30.11.2017 r., IV CSK 28/17, LEX nr 2439125, z dnia 15.05.2018 r., II CSK 5/18, LEX nr 2500410, z dnia 6.11.2018 r., II CSK 213/18, LEX nr 2573412.

²⁸ Zob. postanowienie SN z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12.

²⁹ Zob. postanowienia SN z dnia 30.06.2005 r., IV CK 799/04, z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12 i z dnia 30.11.2017 r., IV CSK 28/17, LEX nr 2439125.

³⁰ Zob. postanowienie SN z 30.06.2005 r., IV CK 799/04.

³¹ OSNC 2006, nr 5, poz. 94, z glosami krytycznymi W. Borysiaka, „Palestra” 2009, nr 5–6, s. 285–295; P. Książaka, „Palestra” 2008, nr 5–6, s. 296–301.

³² Zob. postanowienia SN z dnia 18.03.2010 r., V CSK 337/09; z dnia 01.12.2011 r., I CSK 85/11; z dnia 05.07.2012 r., IV CSK 612/11, z dnia 06.07.2012 r., V CSK 313/11; z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12, z dnia 07.04.2016 r., III CSK 210/15, z dnia 30.11.2017 r., IV CSK 28/17; z dnia 15.05.2018 r., II CSK 5/18; dnia 06.11.2018 r., II CSK 213/18.

Józef Kremis, Adam Doliwa, Jerzy Ciszewski, Jakub Knabe, Marek Sychowicz³³. Dla przykładu Szpyt jest zdania, że w literaturze przedmiotu można zetknąć się obecnie z głosami, które wskazują na brak normatywnego uzasadnienia dla badania dochowania należytej staranności przez spadkobiercę przy rozstrzygnięciu, czy może się on powołać na błąd. Zauważa, że jakkolwiek argumenty przemawiające za uznaniem trafności wspomnianego stanowiska nie są całkowicie pozbawione słuszności, to należy jednak pamiętać, że jego przyjęcie rodziło pewne określone problemy natury praktycznej. Mianowicie sąd, ustalając dopuszczalność powołania się spadkobiercy na błąd, musiałby skupić się na domniemanym faktycznym stanie wiedzy spadkobiercy w momencie składania oświadczenia, co w praktyce przeważnie będzie znacznie trudniejsze do ustalenia, niż to, czy przy dochowaniu należytej staranności mógł on taką wiedzę uzyskać. Zwolennicy pierwszego stanowiska, zaznaczają jednocześnie, że powołanie się na błąd jest wyłączone tylko wtedy, gdy pomiędzy niedołożeniem należytej staranności a brakiem rozeznania co do przedmiotu spadku zachodzi związek przyczynowy, tzn. wtedy, gdy spadkobierca nie dochował należytej staranności polegającej na podjęciu uzasadnionych w danych okolicznościach działań, zmierzających do ustalenia stanu spadku, których podjęcie doprowadziłoby do takiego ustalenia i w konsekwencji – do uniknięcia błędu³⁴.

Jak dopiero co była o tym mowa, w glosowanym judykacie Sąd Najwyższy nie odstąpił od ukształtowanej linii orzeczniczej nawiązującej do tej dodatkowej przesłanki powołania się na błąd. Wskazał wszak, że „nawet akceptując tę przesłankę, nie można zapominać, że stanowi ona część systemu, w którym art. 1019 § 2 k.c. równoważyć miał rygorystyczny art. 1015 § 2 k.c. w pierwotnym brzmieniu”. W konsekwencji przyjął, że przesłanka ta powinna być wykładana raczej zwięźle niż rozszerzająco i stosowana z ostrożnością, z pełnym poszanowaniem ram wytyczanych jej w orzecznictwie. Uznał, że wymaga tego także wzgląd na konstytucyjną ochronę zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa (bezpieczeństwa prawnego), wynikającą z zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji).

³³ Zob. J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. Z. Resich, Warszawa 1972, s. 1934, E. Niezbecka, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Spadki*, red. A. Kidyba, Warszawa 2015, komentarz do art. 1019, nb. 5; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Księga VI*, Warszawa 2017, komentarz do art. 1019, nb. 5; K. Szpyt, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2020, komentarz do art. 1019, nb. 2–3; G. Gorczyński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6, *Spadki (art. 922–1087)*, red. M. Habdas, M. Frasz, Warszawa 2019, komentarz do art. 1019, nb. 27, E. Macierzynska-Franaszczyk, *Odpowiedzialność za długi spadkowe*, Warszawa 2011, s. 268–270; A. Doliwa, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2012, s. 113–114; J. Kremis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2016, komentarz do art. 1019, nb. 7–8; J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, Warszawa 2014, komentarz do art. 1019, nb. 15; M. Sychowicz, [w:] H. Ciepla i in., *Kodeks cywilny, t. 2, Art. 353–1087. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005, komentarz do art. 1019, nb. 5.

³⁴ Zob. postanowienia SN z 30.06.2005 r., IV CK 799/04, z dnia 18.03.2010 r., V CSK 337/09, z dnia 06.07.2012 r., V CSK 313/11, z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12.

Pogląd ten należy zaakceptować. Zgadzam się w Grzegorzem Gorczyńskim³⁵, że w obronie dość ugruntowanego stanowiska Sądu Najwyższego można podnieść, że w istocie dokonuje się tu obiektywizacji istotności błędu, przez odwołanie się do „rozsądnego działania” (art. 84 § 2 w zw. z art. 1019 § 1 *in principio* k.c.). W braku takiego podejścia, a zarazem w braku dodatkowych przesłanek prawnej doniosłości błędu (art. 84 § 1 zd. 2 k.c.), w istocie każdy błąd musiałby być uwzględniany, co podawałoby w wątpliwość całą regulację odnoszącą się do składania oświadczeń spadkowych oraz co do skutków milczenia spadkobiercy. W tym kontekście nie bez znaczenia jest też to, że skutki przyjęcia spadku nie zamykają się wyłącznie w sferze prawnej spadkobiercy, lecz oddziałują silnie na stosunki prawne wielu innych osób. Względem na to przemawia za uzależnieniem prawnej doniosłości błędu w zakresie zastosowania art. 1019 k.c. nie tylko od tego, aby dotyczył on treści przyjęcia spadku i był istotny, ale i od tego, aby nie stanowił następstwa niedołożenia należytej staranności przez spadkobiercę.

Zarzut niedołożenia należytej staranności przez spadkobierców nie może być oczywiście gołosłowny i ujmowany abstrakcyjnie (w oderwaniu od realiów konkretnej sprawy). Formułując go, należy wykazać, jakie akty staranności powinny być, a nie zostały, podjęte przez spadkobierców w celu ustalenia składu spadku³⁶. Już wcześniej Sąd Najwyższy przyjmował, że ocena możliwości dowiedzenia się o długi spadkowym uwzględniać powinna charakter długu i rzeczywistą dostępność do źródła informacji³⁷. Nie jest wystarczające stwierdzenie, iż spadkobiercy nie wykazali, aby czynili jakiegokolwiek starania mające na celu ustalenie, jaki majątek pozostawił spadkodawca, gdyż nawet w takim przypadku pozostaje otwarte pytanie, czy brak rozeznania co do przedmiotu spadku (istnienia długu spadkowego) można uznać za spowodowany tym zaniechaniem³⁸. W omawianym judykacie Sąd Najwyższy podtrzymał ten pogląd, uznając, że zarzut niedołożenia przez spadkobierców należytej staranności przy ustaleniu aktywów i pasywów spadkowych, wyłączający możliwość uchylenia się od skutków prawnych niezachowania terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku, wymaga wskazania zaniechanych aktów staranności, których dochowanie jest możliwe i których podjęcia można oczekiwać w danych okolicznościach z uwzględnieniem przeciętnego stanu świadomości prawnej społeczeństwa oraz charakteru długu i rzeczywistej dostępności źródła informacji.

Dla porządku sprawy należy odnotować, iż na przeciwnym biegunie znajduje się stanowisko nauki, zgodnie z którym z przepisów Kodeksu cywilnego nie wynika

³⁵ Zob. G. Gorczyński, [w:] *op. cit.*, komentarz do art. 1019 k.c., pkt 27.

³⁶ Zob. postanowienia SN z dnia 30.06.2005 r., IV CK 799/04, z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12, z dnia 05.07.2012 r., IV CSK 612/11 i z dnia 15.05.2018 r., II CSK 5/18.

³⁷ Zob. postanowienia SN z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12 i z dnia 05.07.2012 r., IV CSK 612/11.

³⁸ Zob. postanowienia SN z dnia 30.06.2005 r., IV CK 799/04, z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12 i z dnia 15.05.2018 r., II CSK 5/18.

konieczność dołożenia należytej staranności przy ustalaniu rzeczywistego stanu masy spadkowej, aby można się było skutecznie powołać na błąd jako wadę oświadczenia woli. Wskazuje się, że ustawodawca nie wymaga, by spadkobierca w celu powołania się na omawianą wadę oświadczenia woli dokładał należytej staranności przy ustalaniu rzeczywistego składu masy spadkowej. Błąd według przepisów Kodeksu cywilnego nie musi być przecież usprawiedliwiony. Przeciwnie, nawet zawinione zachowanie spadkobiercy w tym zakresie nie wyłącza możliwości uchylenia się przez niego od skutków oświadczenia o przyjęciu albo odrzuceniu spadku na mocy art. 1019 k.c. Takiego zdania są w doktrynie: Witold Borysiak, Paweł Księżak, Bogudar Kordasiewicz, Paulina Reichel, Krzysztof Truszkowski, Krzysztof Żok³⁹. Choć ich stanowisko, jak i argumentacja przytoczona na jego rzecz, nie nosi znamion dowolnego i całkowicie nieprzekonującego, to jednak bliższe mi jest zapatrywanie, za jakim opowiedział się także Sąd Najwyższy w głosowanym orzeczeniu.

3. W myśl art. 1019 § 2 k.c. spadkobierca, który pod wpływem błędu lub groźby nie złożył żadnego oświadczenia w terminie, może w powyższy sposób uchylić się od skutków prawnych niezachowania terminu. Przewidziane w art. 1015 § 2 k.c. zrównanie braku oświadczenia woli o przyjęciu albo odrzuceniu spadku z przyjęciem spadku jest w nauce kwalifikowane jako zastosowanie fikcji prawnej wprowadzonej po to, by położyć kres niepewności co do losów spadku⁴⁰. Zdaniem Sądu Najwyższego, nie oznacza ono, że bierność spadkobiercy ustawodawca traktuje jako dorozumiane oświadczenie woli spadkobiercy⁴¹. W przeciwnym wypadku normę z art. 1019 § 2 k.c. uznać należałoby w istocie za zbędną, skoro oświadczenie o przyjęciu spadku podlega art. 1019 § 1 k.c. Nie przekonuje mnie ta część wyводу Sądu Najwyższego. W określonym układzie (kontekście) sytuacyjnym milczenie może być uznane za

³⁹ Zob. W. Borysiak, *Glosa do postanowienia SN z 30 czerwca 2005 r.*, s. 285–295; tenże, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2021, komentarz do art. 1019, pkt 28; P. Księżak, *Glosa do postanowienia SN z 30 czerwca 2005 r.*, s. 296–301; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, nb. 486; P. Reichel, *op. cit.*, s. 75–76; K. Truszkowski, *Należyta staranność przy powołaniu się na błąd na podstawie art. 84 k.c.*, „Monitor Prawniczy” 2017, nr 11, s. 589; K. Żok [w:] *op. cit.*, komentarz do art. 1019 k.c., nb. 28.

⁴⁰ Tak np. G. Gorczyński, [w:] *Kodeks... komentarz do art. 1012, Nb 15*; J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1990, s. 145; J. Kosik, [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 4, *Prawo spadkowe*, Ossolineum 1986, s. 277; E. Niezbecka, *op. cit.*, komentarz do art. 1015, nb. 5; J.S. Piąkowski, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2011, s. 147.

⁴¹ Dla części nauki w przepisie art. 1015 k.c. odrzucona została koncepcja dorozumianego oświadczenia woli, w świetle której spadkobierca, zdając sobie sprawę z przedmiotów wchodzących w skład masy spadkowej, milczy, zakładając *implicite*, że spadek nie jest obciążony długami (zob. A. Szpunar, *op. cit.*, s. 22; W. Borysiak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2021, komentarz do art. 1015, pkt 69; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 366–367). Zdaniem Borysiaka, nie jest właściwe traktowanie spadkobiercy, który nie złożył oświadczenia woli w terminie, jak osoby, która godzi się na przyjęcie spadku dlatego, że obejmując swoją świadomością jego skład, spodziewa się przyjąć spadek nieobciążony długami. Założenie takie jest jego zdaniem nieprawidłowe, gdyż opiera się na koncepcji dorozumianego lub domniemanego oświadczenia woli, jakie ma składać spadkobierca a koncepcja taka jest sprzeczna z brzmieniem art. 1015 § 2 k.c., wyraźnie statuującego fikcję prawną. Por. S. Szer, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1955, s. 36, G. Wolak, *Milczenie jako dorozumiane złożenie oświadczenia woli. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2017 r.*, I CSK 203/16, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2017, nr 2, s. 263–279.

wyrażenie woli (przejaw woli). Wola wywołania skutków cywilnoprawnych może być wyrażona nie bezpośrednio, a więc w sposób dorozumiany (*per facta concludentia*), także przez inne zachowania (znaki) niż milczenie. W piśmiennictwie wskazuje się zresztą, że dużą doniosłość praktyczną ma kazuistyka wypracowana przez judykaturę w zakresie tzw. dorozumianych oświadczeń woli. Z psychologicznego punktu widzenia milczenie „w odpowiedzi” na skierowane do osoby milczącej oświadczenie woli może wyrażać różne stany psychiczne: obojętność wobec przedstawionej propozycji (i wynikającą stąd niechęć do jakiegokolwiek reagowania na nią), stosunek negatywny do niej, a wreszcie – aczkolwiek raczej tylko wyjątkowo – zgodę na przedstawioną propozycję. Skoro sens milczenia „uwikłanego” w stworzoną przez inny podmiot określoną sytuację jest z natury rzeczy wieloznaczny (nie wiadomo, czy i jaka decyzja się za nim kryje), to nie można mu przypisywać, przynajmniej w zasadzie, znaczenia złożenia oświadczenia woli, a w szczególności – oświadczenia pozytywnego, i to również na gruncie zobiektywizowanej koncepcji oświadczenia woli. Dodatkowym argumentem na rzecz tego stanowiska jest argument natury ideologicznej. Wolność podmiotu prawa cywilnego polega również na tym, że może on nie reagować na propozycje (oświadczenia) innych podmiotów, a więc milczeć, bez ujemnych konsekwencji w postaci przypisania mu zamiaru (woli) wywołania skutków prawnych⁴². Stoję na stanowisku, że milczenie podmiotu prawa cywilnego w zasadzie nie może być uznane za oświadczenie woli wywołania skutków prawnych w postaci powstania, zmiany lub ustania określonego stosunku cywilnoprawnego⁴³. Jak się wydaje, ma ono sens złożenia oświadczenia woli tylko w dwóch przypadkach. Po pierwsze – gdy takie znaczenie w określonej sytuacji zostanie mu nadane przez strony w umowie. Takiego sensu milczenia adresata nie może narzucić jednostronnie oferent. Z tego względu zastrzeżenie oferenta, że milczenie obłąta w określonym terminie traktowane będzie jako przyjęcie oferty, pozbawione jest doniosłości prawnej⁴⁴. Takiego sensu nie może też narzucić konsumentowi przedsiębiorca we wzorcu umowy, na którego treść konsument nie ma żadnego wpływu, w wyniku czego jego prawa i obowiązki ukształtowane są w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami i rażąco naruszają jego interesy (art. 385¹ § 2). Nie chodzi tu oczywiście o postanowienia określające główne świadczenia stron, które zostały sformułowane w sposób jednoznaczny. Jest to zwłaszcza niedopuszczalne w sytuacji, gdyby stosunek umowny przedsiębiorcy z konsumentem nie miał być kontynuowany (na skutek odnowienia) na takich samych warunkach jak dotychczasowe, uzgodnione wcześniej między

⁴² Zob. postanowienia SN z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12 i z dnia 01.12.2011 r., I CSK 85/11, LEX nr 1147725 oraz uchwała SN z dnia 22.11.2013 r., III CZP 77/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 86.

⁴³ Zob. J. Mojak, [w:] T.A. Filipiak, J. Mojak, M. Nazar, E. Niezbecka, *Zarys prawa cywilnego*, Lublin 2006, s. 147.

⁴⁴ Zob. orzeczenie Głównej Komisji Arbitrażowej z dnia 09.08.1979 r., OT-5201/79, OSP 1981, nr 1, poz. 15; Z. Radwański, [w:] *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2008, s. 340 (*System Prawa Prywatnego*, t. 2).

stronami, z zachowaniem ich równorzędności jako kontrahentów umowy. Po drugie – gdy takie znaczenie zostanie mu nadane w przepisie ustawy (zob. np. art. 682 k.c., art. 830 § 2 k.c., art. 1015 § 2 k.c.). Chodzi tu przy tym także o przypadki, gdy ustawa z milczeniem osoby w określonej sytuacji łączy „tylko” skutki prawne takie, jakie może wywołać oświadczenie woli⁴⁵. Chybione jest moim zdaniem zapatrywanie zgodnie z którym jeżeli z milczeniem sama ustawa (art. 69, 674, 810, 1015 § 2 k.c.) lub umowa wiążą określone skutki prawne, to w tych wypadkach skutki milczenia występują niezależnie od woli danej osoby i dlatego jej milczenia nie można uznać za oświadczenia woli⁴⁶. Uważam dlatego, że w art. 1019 § 1 k.c. ustawodawca przewidział możliwość uchylenia się do skutków złożonego w sposób wyraźny oświadczenia woli, zaś w jego § 2 możliwość uchylenia się od niezłożenia oświadczenia woli w tym przedmiocie, w konsekwencji czego jego milczenie traktowane jest jako przyjęcie spadku (proste – co do spadków otwartych do 18.10.2015 r., a po tej dacie – przyjęcie z dobrodziejstwem inwentarza). Przepis art. 1019 § 2 k.c. jest niejako refleksem normy z art. 1015 § 2 k.c.

W omawianej sprawie chodziło o przyjęcie bądź odrzucenie spadku otwartego przed 18 października 2015r. W przypadku niezłożenia oświadczenia o przyjęciu albo odrzuceniu spadku otwartego przed tą właśnie datą, zastosowanie miał art. 1015 § 2 k.c. w pierwotnym brzmieniu⁴⁷. Brak oświadczenia spadkobiercy w tym przedmiocie był dlatego równoznaczny z prostym przyjęciem spadku, co oznaczało nieograniczoną (przewyższającą wartość aktywów spadkowych) odpowiedzialność za długi spadkowe (art. 1031 § 1 k.c.). Rozwiązanie to – obowiązujące przez kilkadziesiąt lat – rozmiękało się z powszechnym poczuciem prawnym społeczeństwa, i stanowiło swoistą pułapkę zastawioną przez ustawodawcę na spadkobierców. Byli oni wszak najczęściej przekonani, że brak wykazania przez nich zainteresowania spadkiem, jest równoznaczny z jego odrzuceniem⁴⁸. Jego krytyka – narastająca z biegiem lat – w piśmiennictwie doprowadziła do nowelizacji art. 1015 § 2 k.c. zgodnie z którą brak oświadczenia spadkobiercy jest jednoznaczny z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza. W ten sposób udało się uwzględnić i sprawiedliwie zrównoważyć przeciwstawne racje i interesy wierzycieli spadkowych oraz spadkobierców⁴⁹. Trafnym zdaniem Sądu Najwyższego wyrażonym w przedmiotowym orzeczeniu wszystko to nie może pozostawać bez wpływu na rygoryzm towarzyszący wykładni

⁴⁵ Zob. A. Kawalko, H. Witczak, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2014, s. 142; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *op. cit.*, s. 277.

⁴⁶ Zob. S. Rudnicki, [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2001, s. 200.

⁴⁷ Zob. art. 6 ustawy z dnia 20.03.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 539).

⁴⁸ Zob. np. E. Skowrońska, *Odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe*, Warszawa 1984, s. 74 i n., J. Kosik, *op. cit.*, s. 276; postanowienia SN z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12 i z dnia 07.04.2016 r., III CSK 210/15.

⁴⁹ Sejm VII Kadencji, nr druku 2707.

przepisów o uchyleniu się od skutków niezachowania terminu do odrzucenia spadku albo jego przyjęcia z dobrodziejstwem inwentarza. W konsekwencji zakres stawianych im – jako warunek powołania się na błąd – wymagań i oczekiwań od spadkobierców nie może zostać ustalony zbyt restrykcyjnie. Jest to zwłaszcza aktualne co do spadków otwartych przed 18.10.2015 r.

Sąd Najwyższy uznał ponadto, że przyjęcie fikcji prawnej z art. 1015 § 2 k.c. nie służy ochronie uzasadnionego oczekiwania adresata (nie jest nim sąd) ani interesu czy też prawdopodobnej woli spadkobiercy. Niewątpliwie ani sąd, ani notariusz nie jest adresatem oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Za niekwestyjne można też uznać to, iż niezłożenie oświadczenia w wielu przypadkach jest nie tyle wynikiem świadomej decyzji, ile nieznamości prawa⁵⁰. Nie musi to jednak oznaczać, że rozwiązanie z art. 1015 § 2 k.c., niezależnie od tego czy traktować je jako fikcję prawną, czy też nie, nie służy ochronie interesu czy też prawdopodobnej woli spadkobiercy. W jej następstwie spadkobierca ponosić będzie ograniczoną odpowiedzialność za długi spadkowe. Dopiero co zresztą mowa była o tym, że nowelizacja art. 1015 § 2 k.c. służyć miała zrównoważeniu przeciwstawnych racji i interesów wierzycieli spadkowych oraz spadkobierców. Ci ostatni w poprzednim stanie prawnym ponosili surową odpowiedzialność za długi spadkowe w następstwie niezłożenia oświadczenia co do tego, czy spadek przyjmują bądź odrzucają. Skutki art. 1015 § 2 k.c. zrównoważone (łagodzone) są przez możliwość uchylenia się od skutków oświadczenia woli, przewidzianą w art. 1019 § 2 k.c., uwzględniającą przeciętny stan świadomości prawnej społeczeństwa⁵¹. W głosowanym orzeczeniu Sąd Najwyższy stanął na prawidłowym stanowisku, że zależność ta nie może być pomijana i w konsekwencji im bardziej skutki zastosowania fikcji mogą być dla spadkobiercy niekorzystne (dotyczy to przede wszystkim spadków otwartych przed 18.10.2015 r.), tym mniej rygorystycznie powinny być wykładane przesłanki powołania się na błąd.

4. W ocenie glosatora Sąd Najwyższy prawidłowo uznał, że zgodna teza sądów obu instancji o bezpodstawności uchylenia się przez wnioskodawców od skutków błędu była co najmniej przedwczesna. Z punktu widzenia decyzji o przyjęciu albo odrzuceniu spadku istotna winna wszak być wiedza o całości długów spadkowych i ich rozmiarach, a wiedza jedynie o części z nich – albo możliwość łatwego uzyskania wiedzy o tej części długów – zwłaszcza jeżeli mają one pokrycie w aktywach spadkowych, nie powinna uzasadniać oczekiwania, iż spadkobierca „profilaktycznie” odrzuci spadek⁵² albo przyjmie go z dobrodziejstwem inwentarza (art. 1015 § 2 k.c. w pierwotnym brzmieniu), ani nie wyklucza możliwości powołania się na błąd w razie późniejszego ujawnienia się innych długów.

⁵⁰ Zob. Sejm VII Kadencji, nr druku 2707, s. 5, postanowienie SN z dnia 07.04.2016 r., III CSK 210/15, LEX nr 2030466.

⁵¹ Zob. postanowienia SN z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12 i z dnia 07.04.2016 r., III CSK 210/15.

⁵² Zob. postanowienia SN z dnia 30.06.2005 r., IV CK 799/04 i z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12.

Sądy I i II instancji twierdzenie, iż wnioskodawcy mogli przy zachowaniu należytej staranności ustalić skład masy spadkowej, wyprowadził z takich faktów, jak: wspólne zamieszkiwanie spadkobierców z ojcem, ich wiedza o prowadzeniu przez niego działalności gospodarczej i zajęcie samochodu ciężarowego przez komornika, pomoc córki w prowadzeniu działalności gospodarczej (m.in. odbieranie korespondencji) i jej wizyta z matką u komornika sądowego oraz wiedza społeczności lokalnej o popadnięciu T.G. w długi i o toczącym się postępowaniu egzekucyjnym. Zdaniem Sądu Najwyższego, twierdzenie, że wnioskodawcy mogli z łatwością dowiedzieć się o wielkości tego zadłużenia, lecz „nie zrobili właściwie nic”, jawi się jako wystarczająco umotywowane tylko w odniesieniu do: 1) długu względem Państwowej (...) sp. z o.o. w C. i względem córki spadkodawcy, na co wskazuje jej bierność związana z wizytą matki w kancelarii komorniczej, i 2) możliwości dowiedzenia się o obciążeniu hipotecznym, ujawnionym w księdze wieczystej⁵³. Tych twierdzeń w apelacji jednak w ogóle nie kwestionowano. Nic nie wskazuje też na to, by spadkobiercy otrzymywali wezwania do zapłaty i informacje od organów i innych wierzycieli o zadłużeniu, które winno być uregulowane.

Sąd Najwyższy uznał prawidłowo, że wnioskodawcy zasadnie powoływali się na:

- a) pominięcie znaczenia nieodrzczenia spadku przez matkę wnioskodawców, która jako jedyna znała rozmiar zadłużenia. W apelacji wskazywali, że żyli w usprawiedliwionym przekonaniu, iż matka ma wszystko pod kontrolą. Skoro nie odrzuciła ona spadku po zmarłym mężu, to uznawała, że przyjęcie tego spadku nie będzie przesadnie „kłopotliwe”. Argumentowali, że bierne zachowanie ich matki, która po wizycie u komornika nie złożyła oświadczenia o odrzuceniu spadku, miało wywołać u nich mylne przeświadczenie o nieistotnej wartości długów. Tymczasem sąd drugiej instancji nie ustosunkował się do argumentów dotyczących możliwości polegania na wiedzy matki i jej działaniu, choć i ta okoliczność mogła mieć pewne znaczenie. Sąd Najwyższy odwołał się tu do postanowienia z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12. Warto tu przytoczyć też jednak postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30.06.2021 r., II CSKP 68/21, w którym uznano, że można co do zasady rozsądnie oczekiwać, że osoba najbliższa zmarłemu (żona), pozostająca z nim do śmierci we wspólnym gospodarstwie domowym, wiedziałaby o długach (zwłaszcza związanych z bieżącym utrzymaniem) i poinformowała o nich jej bliskich spadkobierców (córki), w związku z czym co do zasady nie powinni być oni obciążani negatywnymi konsekwencjami zrealizowania się scenariusza sprzecznego z żywionym przez nich, uzasadnionym zaufaniem.
- b) niedokonanie oceny proporcji długów spadkowych do aktywów spadkowych – wnioskodawcy wskazywali, że wiedzieli o jednym wierzycielu tj. Państwowej (...) sp. z o.o. w C., której wierzytelność stanowiła nieznacznym ułamek długów, i o obciążeniu hipotecznym, jednak przyjmowali, iż wyczerpuje ono całość zadłużenia kredytowego, a wartość domu przewyższa wartość hipoteki. Podnosili,

⁵³ Zob. wyrok SN z dnia 13.12.2012 r., IV CSK 204/12.

że o pozostałych zobowiązaniach kredytowych dowiedzieli się w toku postępowania z pisma Banku (...), z którego wynikało, iż łączna wysokość zadłużenia wobec Banku oraz zewnętrznych firm windykacyjnych wynosi co najmniej 250 000 zł. Wnioskodawcy w skardze kasacyjnej zarzucali, i zgodził się z tym Sąd Najwyższy, iż nieprawidłowe było uznanie przez sąd II instancji, że dla wyłączenia możliwości powołania się na błąd wystarczy wiedza spadkobierców o istnieniu długu, bez względu na jego charakter i wysokość. Przekonująco dla mnie przyjął, że w skład spadku z reguły wchodzi zarówno wierzytelności (prawa, aktywa), jak i długi, sama wiedza o istnieniu długu niewiadomej wysokości (podejrzenia w tym zakresie) i związana z tym niepewność nie uzasadniają jeszcze „profilaktycznego” odrzucenia spadku i – w razie nieodrzucenia – nie wykluczają możliwości powołania się na błąd. Dopiero ustalając rozmiar i charakter długów oraz porównując ich proporcję do aktywów spadkowych (czego sądy nie uczyniły), można stwierdzić, czy błąd ma prawną doniosłość. Rozmiar długu musi być przy tym możliwy do ustalenia. W tym kontekście Sąd Najwyższy zasadnie wytknął sądowi odwoławczemu, że długowi podatkowemu o bliżej nieoznaczonej wysokości nie poświęcił najmniejszej uwagi, podobnie jak podnoszonym w apelacji zastrzeżeniom co do możliwości uzyskania wiedzy o całości zadłużenia kredytowego (wykraczającym poza zabezpieczone hipoteką).

- c) niedokonanie oceny charakteru długu z punktu widzenia możliwości ustalenia jego rozmiarów. Sąd Najwyższy podzielił argument kasatorów, że teza o możliwości dowiedzenia się z łatwością o całości długów kredytowych (poza kredytem hipotecznym) i podatkowych jest gołosłowna. Sąd rejonowy poprzestał na wzmiance o możliwości zapoznania się z obciążeniem hipotecznym. Tymczasem samo tylko zadłużenie kredytowe, o którym wnioskodawcy dowiedzieli się w toku postępowania, wynosiło aż 250 000 zł i jego charakter może wskazywać – czego również stanowczo nie ustalono – iż nie były to zobowiązania zabezpieczone hipoteką. Zasługuje na aprobatę stwierdzenie Sądu Najwyższego, że Sądy I i II winny były rozważyć tę kwestię dużo bardziej wnikliwie. Wiele zdaje się wskazywać na to, że wnioskodawcy tej wiedzy nie mieli, a nawet gdyby podjęli starania w tym zakresie, to pewnie by informacji tych od banku nie uzyskali, z uwagi na przyjętą praktykę bankową. W aktach sprawy znajdowało się przecież pismo banku odmawiające sądowi udzielenia informacji dotyczącej zadłużenia spadkodawcy z odwołaniem do tajemnicy bankowej i praktyki bankowej w tym zakresie. Jak prawidłowo zauważył Sąd Najwyższy, taka praktyka jest sprzeczna z prawem, gdyż sprawa o uchylenie się od skutków prawnych przyjęcia albo odrzucenia spadku jest postępowaniem spadkowym w rozumieniu art. 105 ust. 1 pkt 2 lit. 2 Prawa bankowego, na co wskazuje umiejscowienie art. 690 k.p.c. w Dziale IV poświęconym sprawom z zakresu prawa spadkowego. Wnioskodawcy wskazywali, że wiedzy o zadłużeniu z tytułu kredytów bankowych, jak i względem Skarbu Państwa – nie mogli posiąść samodzielnie, gdyż instytucje te nie udzielają informacji osobom nieuprawnionym, a w miejscu zamieszkania zmarłego nie znaleźli żadnej dokumentacji, dotyczącej tej kwestii.

Argumentowali, że ze względu na charakter długów spadkodawcy niepodjęte przez nich działania były z góry skazane na niepowodzenie, gdyż uzyskanie przez osoby trzecie wiedzy od podmiotów zobowiązanych mocą ustawy do zachowania i przestrzegania tajemnicy bankowej⁵⁴, komorniczej⁵⁵ oraz skarbowej⁵⁶ jest niemożliwe.

- d) niewskazanie, jakich konkretnie aktów staranności można się spodziewać ze strony spadkobierców, jeżeli w grę wchodzi dłużni objęte tajemnicą bankową, komorniczą czy skarbową.

PODSUMOWANIE

Rekapitułując, zbyt łatwo i bez należytej pogłębionej analizy dowodów zgromadzonych w sprawie, sądy I i II instancji uznały, że nie zachodziły podstawy do uchylenia się przez wnioskodawców od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia woli o odrzuceniu spadku po ich ojcu spadkodawcy. W dużej mierze wnioski takie oparto na domysłach i nieuprawnionych domniemaniach. Ocena ta jawi się jako schematyczna. *Prima facie*, brak ich rozeznania co do przedmiotu spadku nie jawi się jako wynik braku należytej staranności. Wiedza o nieznacznej części długów spadkowych, przy świadomości istnienia mienia nieruchomości wchodzącego w skład spadku o dużo wyższej wartości, nie uprawniała do sformułowania wniosku o potrzebie odrzucenia spadku przez wnioskodawców „na wszelki wypadek”, tzn. na wypadek gdyby się okazało, że w spadku pozostały inne jeszcze dłużni spadkowe. Wymóg zachowania należytej staranności w zakresie ustalenia składu spadku nie może być formułowany abstrakcyjnie, w oderwaniu od stanu faktycznego konkretnej sprawy. Wiąże się to z obowiązkiem wykazania, jakich możliwych do podjęcia, aktów staranności spadkobiercy nie podjęli, w konsekwencji czego nie byli świadomi składu, czy też wartości spadku. W tym zakresie należy uwzględnić przeciętny stan świadomości prawnej społeczeństwa, charakter długu i rzeczywistą dostępność źródła informacji o aktywach i pasywach spadkowych.

Zaprobować należy pogląd, potwierdzony w glosowanym postanowieniu, że o błędzie co do przedmiotu spadku można mówić wtedy, gdy brak wiedzy o rzeczywistym stanie majątku spadkowego nie jest wynikiem braku staranności spadkobiercy, czy też, mówiąc inaczej, jest on usprawiedliwiony okolicznościami sprawy. Błędem istotnym nie jest nieznanie przedmiotu spadku pozostająca w związku przyczynowym z niedołożeniem przez spadkobiercę należytej staranności w ustaleniu rzeczywistego majątku spadkowego. Niewątpliwie poprzestanie na pozbawionym

⁵⁴ Zob. art. 104 ustawy z dnia 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (tekst jednolity Dz.U. z 2021 r., poz. 2439 ze zm.).

⁵⁵ Zob. art. 20 nieobowiązującej już ustawy z dnia 29.08.1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 2017 r., poz. 1277, 1343, 1452 i 1910).

⁵⁶ Zob. art. 293 ustawy z dnia 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jednolity Dz.U. z 2021 r., poz. 1540 ze zm.).

konkretnych podstaw przypuszczeniu, dotyczącym stanu majątku spadkowego, nie może być uznane za błąd istotny, lecz za lekkomyślność, która nie stanowi podstawy uchylecia się od skutków prawnych oświadczenia (niezłożenia oświadczenia) woli na podstawie przepisów o wadach oświadczenia woli⁵⁷. Niezależnie jednak od tego, czy opowiedzieć się na poglądem, jak się zdaje mniejszościowym, że ustawodawca nie wymaga, by spadkobierca w celu powołania się na błąd, wykazał, iż dołożył należytej staranności przy ustalaniu rzeczywistego składu spadku⁵⁸, czy też – jak przyjmuje Sąd Najwyższy, także w omawianym postanowieniu i spora część nauki – że jest to dodatkowy, niewynikający wprost z ustawy warunek powołania się na tę wadę, uznać trzeba, że w sprawie nie poczyniono dostatecznie precyzyjnych, ścisłych ustaleń co do tego, czy wnioskodawcy wykazali się należyłą starannością w ustaleniu składu spadku. Mankament ten nie pozwalał wypowiedzieć się Sądowi Najwyższemu co do tego, czy w sprawie prawidłowo zastosowano art. 1019 k.c. w zw. z art. 84 k.c.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Białek Stanisław, [recenzja] Jan Gwiazdomorski, *Zarys prawa spadkowego*, „Nowe Prawo” 1962, nr 7–8.
- Borysiak W., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2021.
- Borysiak Witold, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Spadki*, red. Konrad Osajda, Warszawa 2013.
- Borysiak Witold, *Glosa do postanowienia SN z 30 czerwca 2005 r.*, „Palestra” 2009, nr 5–6.
- Ciszewski Jerzy, Knabe Jakub, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Jerzy Ciszewski, Warszawa 2019.
- Ciszewski Jerzy, Knabe Jakub, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Jerzy Ciszewski, Warszawa 2014.
- Doliwa Adam, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2012.
- Gorczyński Grzegorz, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6, *Spadki (art. 922–1087)*, red. Magdalena Habdas, Mariusz Fras, Warszawa 2019.
- Gwiazdomorski Jan, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1990.
- Kawałko Agnieszka, Witczak Hanna, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2014.
- Kordasiewicz Bogudar [w:] *System prawa prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. Bogudar Kordasiewicz, Warszawa 2015.
- Kosik Jan, [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 4, *Prawo spadkowe*, Wrocław 1986.
- Kremis Józef, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski, Warszawa 2014.
- Kremis Józef, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski, Warszawa 2016.
- Księżak Paweł, *Glosa do postanowienia SN z 30 czerwca 2005 r.*, „Palestra” 2008, nr 5–6.
- Księżak Paweł, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017.
- Kuźmicka-Sulikowska Joanna, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski, Warszawa 2021.
- Lewaszkiwicz-Petrykowska Biruta, [w:] *System prawa cywilnego. Część ogólna*, t. 1, red. Stanisław Grzybowski, Wrocław 1985.
- Macierzyńska-Franaszczyk Elwira, *Odpowiedzialność za długi spadkowe*, Warszawa 2011.

⁵⁷ Tak też w postanowieniu SN z dnia 30.11.2017 r., IV CSK 28/17, LEX nr 2439125.

⁵⁸ Na gruncie tej koncepcji należałoby przyjąć, że wnioskodawcy skutecznie uchylili się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia woli o odrzuceniu spadku po ojcu. Ich błąd co do składu spadku był istotnym błędem co do treści czynności prawnej. Tym samym zachodziłyby podstawy do zatwierdzenia tego uchylecia się przez sąd.

- Mojak Jan, [w:] Filipiak Teresa A., Mojak Jan, Nazar Mirosław, Niezbecka Elżbieta, *Zarys prawa cywilnego*, Lublin 2006.
- Niezbecka Elżbieta, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4. *Spadki*, red. Andrzej Kidyba, Warszawa 2015.
- Pazdan Maksymilian, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, red. Krzysztof Pietrzykowski, Warszawa 2021.
- Piątowski Józef S., Kordasiewicz Bogudar, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2011.
- Pietrzykowski Janusz, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. Zbigniew Resich, Warszawa 1972.
- Radwański Zbigniew, [w:] *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Zbigniew Radwański, Warszawa 2008.
- Radwański Zbigniew, Olejniczak Adam, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019.
- Reichel Patrycja, *Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku złożonego pod wpływem błędu*, „Rejent” 2012, nr 5.
- Rudnicki Stanisław, [w:] Dmowski Stanisław, Rudnicki Stanisław, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2001.
- Skowrońska Elżbieta, *Odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe*, Warszawa 1984.
- Skowrońska-Bocian Elżbieta, Wierciński Jacek, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki*, red. Jacek Gudowski, Warszawa 2017.
- Sychowicz Marek, [w:] Helena Ciepła i in., *Kodeks cywilny*, t. 2. *Art. 353–1087. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005,
- Szer Seweryn, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1955,
- Szpunar Adam, *Wady oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku*, „Nowe Prawo” 1986, nr 7–8.
- Szyt Kamil, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Mariusz Załucki, Warszawa 2020.
- Truszkowski Krzysztof, *Należyta staranność przy powołaniu się na błąd na podstawie art. 84 k.c.*, „Monitor Prawniczy” 2017, nr 11.
- Wolak Grzegorz, *Milczenie jako dorozumiane złożenie oświadczenia woli. Głosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2017r.*, I CSK 203/16, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2017, nr 2.
- Wolak Grzegorz, *Postępowanie o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku albo niezachowania terminu do złożenia takiego oświadczenia*, „Jurysta” 2017, nr 9.
- Wolak Grzegorz, *Z problematyki uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia w przedmiocie przyjęcia bądź odrzucenia spadku*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2014, nr 1.
- Wolter Aleksander, Ignatowicz Jerzy, Stefaniuk Krzysztof, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2009.
- Żok Krzysztof, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 3, *Komentarz. Art. 627–1088*, red. Maciej Gutowski, Warszawa 2022.

AKTY NORMATYWNE

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598, ze zm.).

Ustawa z dnia 18.07.1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. z 1950 r. Nr 34, poz. 311).

Ustawa z dnia 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 1360, ze zm.).

Ustawa z dnia 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r., poz. 1805, ze zm.).

Ustawa z dnia 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (tekst jednolity Dz.U. z 2021 r., poz. 2439, ze zm.).

Ustawa z dnia 29.08.1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (tekst jednolity Dz.U. z 2018 r., poz. 1309, ze zm.).

Ustawa z dnia 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jednolity Dz.U. z 2021 r., poz. 1540, ze zm.).

Ustawa z dnia 20.03.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, (Dz.U. z 2015 r., poz. 539).

ORZECZNICTWO

Orzeczenie Głównej Komisji Arbitrażowej z dnia 09.08.1979 r., OT-5201/79, OSP 1981, nr 1, poz. 15.
Postanowienie SN z dnia 30.06.2005 r., IV CK 799/04, OSNC 2006, nr 5, poz. 94.
Postanowienie SN z dnia 18.03.2010 r., V CSK 337/09, LEX nr 677786.
Postanowienie SN z dnia 01.12.2011 r., I CSK 85/11, LEX nr 1147725.
Postanowienie SN z dnia 05.07.2012 r., IV CSK 612/11, OSNC 2013, nr 3, poz. 39.
Postanowienie SN z dnia 06.07.2012 r., V CSK 313/11, LEX nr 1228457.
Postanowienie SN z dnia 29.11.2012 r., II CSK 171/12, LEX nr 1294475.
Postanowienie SN z dnia 29.11.2012 r., II CSK 172/12, LEX nr 1299156.
Postanowienie SN z dnia 07.04.2016 r., III CSK 210/15, LEX nr 2030466.
Postanowienie SN z dnia 30.11.2017 r., IV CSK 28/17, LEX nr 2439125.
Postanowienie SN z dnia 15.05.2018 r., II CSK 5/18, LEX nr 2500410.
Postanowienie SN z dnia 06.11.2018 r., II CSK 213/18, LEX nr 2573412.
Postanowienie SN z dnia 26.11.2019 r., IV CSK 398/18, OSNC 2021, nr C, poz. 24.
Postanowienie SN z dnia 30.06.2021 r., II CSKP 68/21, LEX nr 3191812.
Uchwała SN z dnia 22.11.2013 r., III CZP 77/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 86.
Wyrok SN z dnia 13.12.2012 r., IV CSK 204/12, LEX nr 1288714.
Wyrok SN z dnia 17.06.2014 r., I CSK 401/13, OSNC-ZD 2015, nr 3, poz. 49.

Incorrect Determination of the Composition of the Inherited Estate and its Consequences for Successors: Commentary to the Decision of the Supreme Court of 26 November 2019 (IV CSK 398/18)

SUMMARY

The decision of the Supreme Court of 26 November 2019 (IV CSK 398/18) which is commented in this article concerns the interpretation of Article 1019 of the Civil Code in conjunction with Article 84 of the Civil Code. The addressed issue concerns evading the legal consequences of successors' failure to submit a declaration of rejection of inheritance within the statutory deadline due to a defect, i.e., an error as to the composition of the inherited assets. In the author's opinion, the aforementioned decision rightly upheld the view already expressed in the decisions of the Supreme Court according to which a legally relevant error can only be spoken of when the lack of knowledge as to the actual composition of the estate is not the result of a lack of due diligence on the part of the successor in determining it, i.e., when the error is 'justified by the circumstances of the case'.

Key words: acceptance and rejection of inheritance, defects in the declaration of will to accept or reject the inheritance, error as to the composition of the inherited assets, due diligence in determining the composition of the inheritance, evading legal consequences of successors' failure to submit the declaration of inheritance rejection within the deadline due to an error.